

VELAMSUND.

Långa raden med herrgården skymtande i bakgrunden.

Presentation.

Författaren är inte historiker och gräver högst ogärna i gamla arkiv. Det kan bero på att kunskap om latin saknas, äldre skrifers typsnitt uppfattas som helt vidriga och att kyrkböckers läsande väsentligt försvåras av kaplaners handstilar.

Ska man säga något positivt ligger ett kritiskt analyserande, med utmärkt detaljminne, av texter som forskare och andra författare skapat närmast sanningen för skriften.

Många böcker får man läsa som vanligtvis inte är så lätta att smälta men något förslupet ord från en bok läggs till andra och skapar, av en riklig portion fantasi, en bild av författarens verklighet.

När bilden, rätt eller fel, börjar klarna besöks platsen det antas ha utspelats på, vägs och mäts så inte landhöjningen och andra omöjligheter spelar spratt.

När kyrkböcker kommer på 1600 – talet blir det enklare och från detta århundrade och framåt kan historien återges på ett betydligt säkrare sätt av såväl denne som andra berättare.

Att förstå det historiska Velamsund, om det över huvud taget finns något att förstå, är på intet sätt klart med denna lilla skrift utan det är förhoppningsvis bara en start.

Vägen till Velamsund startade inte på plats utan med ett ord ”Pakken” och en karta från 1700 – talet som angav ”Gåsgrund” trots att grundet var en bergknalle på land när den ritades in.

Pakken tolkade Jansson i Boo socken historia till Backebol. Andra har lättvindigare tolkat som ”Baggen”

Gåsgrund visade sig vara ur en skriftlig segelbeskrivning från sent 1100 eller tidigt 1200 – tal. Nämnt som varning när tegel från en mycket tidig tegelfabrik på Hargsö skulle hämtas, då var det ett farligt grund.

I dessa synbarliga obetydligheter samlades händelser och personer, kung Magnus Ladulås, marsken Gustavsson, Tideman Friis, gråbröderna, clarissorna, hertig Valdemar, biskop Olof, Ridderholmskyrkan, Clara kloster, spetälska, kungens bol, Runnmarö, Bagge Hoff, Baggebol, Kyhla och Velamsundum.

Frågan blev vad det var som gjorde att dom möttes och vilka bevelser fanns för mötet. Luckan är framskrpad men inte öppnad.

Hans Persson (heg)

Många Velamsundsälskare som vandrat runt i skogarna både tjugo och trettio år säger sig ha funnit platser som andas harmoni och ger ett själsligt lugn.

Samma människor har också funnit platser som uppfattas ge en smygande obehagskänsla och intryck av att vara bevakade.

Det finns vid stränderna och längre upp i skogen stensamlingar som ser ut som grunder av odokumenterade byggnader och även av gravrösen.

Platser som Knarrnäs, Mörby, Pråmhällorna, Kyhla och Ramsmora andas i namnen tiden för vikingatidens början utan att vi kan dokumentera.

Kanske Wellan var en plats för enkelt järnsmide till båtbyggen och fanns redan då, ingen vet.

Johannes, vem han än var, vet vi bevittnade en köpehandling. Inte här utan troligtvis i Stockholm eller Uppsala, men han hade tillägget "på Wellamzundum" i namnet.

Då behärskades vår ö, ja, Wellamzundum var troligtvis hela ön, av Clara kloster och dess nunneorder med gråbröderna vid sin sida, men hette officiellt yttre Yhrminge.

Bilder, uppslag, idéer och fakta är tagna från organisationer och författare som alla haft något att förmedla som kan anknytas till Velamsund.

- Boo hembygdsförening. Diesilverkstadens arkiv, Boo socken historia
- Rysshärjningarna. En bok om Värmdö Skeppslag, Boo kommun. Nacka Kommun.
- Anecdota av Benzelius. Magalottis Sverige 1674, Göran Dahlbäck om kloster och vård på medeltiden, Ahnlund. Stockholm före Gustav Vasa.
- Sverige under frihetstiden Gustav Vasa. Bosch i Sverige
- Sommarnöjen i skärgården, Phil Atmer. Bankfolk, blåställ och butiksbiträden
- Nackaboken. Koldalsbladet. Park och trädgård vid Velamsund
- Risets tomtägarförenings protokoll. Sommarbo tomtägarförenings protokoll
- AB Tusculum. Rosor och champagne. Ett folk på marsch
- Vännen och trätobrodern Carl Oscar Östling. Torpinventering i Boo
- Vännen Börje Drakenberg. Ortsbor, för berättelser och foton.

Sammanställaren erkänner att utan detta stöd hade det inte blivit någon skrift och bockar därför i tacksamhet så det knakar i ryggen.

Hans Persson. heg.

Ristning på himmelsberget av riksäpplet eller Upplands vapen.

Velamsund ligger i Boo för så heter vår kommundel och den ligger i Uppland medan resten av Nacka ligger i Södermanland. Anledning därtill är urgammal och att vi var en del i landskapet Roden och i Ledungen på Vikingatiden tillhörde Värmdö skeppslag.

Velamsunds tidiga historia

Första gången Velamsund dokumenteras är när Biskop Olof i Uppsala 1323 köper Hargsö av en Tideman Friis änka, Gertrud.

Det är Johanem de Velamzundum (Johannes på Velamsund) som bevittnar köpebrevet.

Att bevittnaren av köpehandlingen var från Velamsund behöver inte betyda det vi känner som Velamsund utan troligare var det hela ön, yttre Yrminge, som kallades så.

Kung Magnus Ladulås hade i augusti 1288 utfärdat ett gåvobrev för byggande av kloster till, franciskanernas (gråbrödernas) systerorganisation, klarissorna på Kungsholmen.

Dessutom får dom tillsammans öarna yttre och övre Yhrminge och Runmarö med dess kalkbruk, men inte en stavelse om något Velamsund.

Man får ändå intrycket att denne Johannes på Velamsund var prior munk hos gråbröderna och att ön tidigt, lokalt i alla fall, kallas Wellamsund.

Oavsett vem denne Johannes var måste han haft latin i sitt språkbruk för att kunna bevittna ett köpebrev på språket, vilket i stort bara lärda munkar hade. Johannes var på något sätt knuten till Velamsund eftersom det är namntillägg och tyder på permanent vistelse, inte kringvandrande.

Var låg i så fall helgedomen eller kapellet då ett sådant alltid är attribut om förkunnaren uppehåller sig permanent?

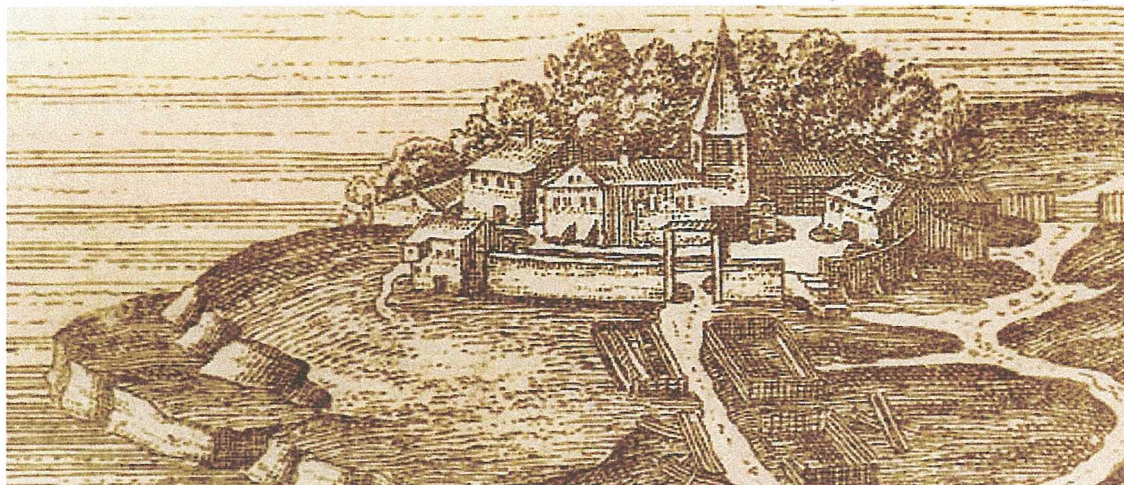
Öarna på 1300 – talet som delvis blev Boo.

Klara kloster blev av gåvan 1288 den förste kända ägaren av yttre Yhrmingen och med stor sannolikhet inrättades ett spetal. Lepra var den helt dominerande sjukdomen i 1200 – 1300 talets Stockholm och i möjligaste mån skickades dessa olyckliga ut från staden till avlägsna platser. Sjukhusen kallades spetal vilket även gav sjukdomen dess mer kända namn, spetälska.

Det som vi idag känner som Tisdagsholmen hette förr Spetalieön eller rättare spetalets ö. Men det är troligare att det tidigt var Tegelön som var spetalets ö då Tisdagsholmen borde ha varit ett skär. Först när de spetälska blev färre och skäret blev en ö är det möjligt att klientelet flyttades eller i varje fall namnet. (Örjansgården drev det mesta av vård för leprasjuka).

Det finns inga dokumentationer att klarissorna drev ett hospital vid vad vi kallar Velamsund och det finns inga som helst bevis på att vår plats någonsin kallades Velamsund. Intrycket att i alla fall vårt Velamsund utnyttjades i klostrets tjänst får man av de stora källarvalven i sten som fortfarande finns kvar djupt under fyllningsmassorna som täcker Velamsunds gård.

Det är tre urgamla källarvalv varav det största är välvd i sten på en höjd av fem och en halv meter med bredd av åtta meter och fjorton meter långt.

Det är av Clara Kloster som stadsdelen Klara fått sitt namn

Klara kloster var ägare av yttre och övre Yhrmingen ända fram till att Gustav Vasa drev sin tes om statsfinanser och vid riksdagen "recessen" i Västerås 1527 klubbade igenom reduktionen. Reduktionen innebar i stort att det högre prästerskapets inkomster skulle ställas till kungens förfogande.

Eftersom dessa inkomster till största del kom från egendomar som Yrminge och Hargsö drogs dessa in till kronan.

Kyrkans tjänare kunde efter reformationen givetvis inte fortsätta att ta in skatt från bönder utan avhystes dessutom från tidigare egendomar och ersattes med skattefogdar. Det är från deras rapporter som information kommer.

Från fogdarnas rapporter, som blir frekventa under 1500 - talet, är det intressant att läsa att det fanns både stora och lilla Velamsund, för så heter två hemman i fogdehandlingarna.

Dessa två, på gårdarna boende, bönder var nu givetvis skattebelagda till kronan och deras möjligheter att betala beskrivs ganska ingående.

Man säger däremot inget om någon egendom enbart "Velamsund".

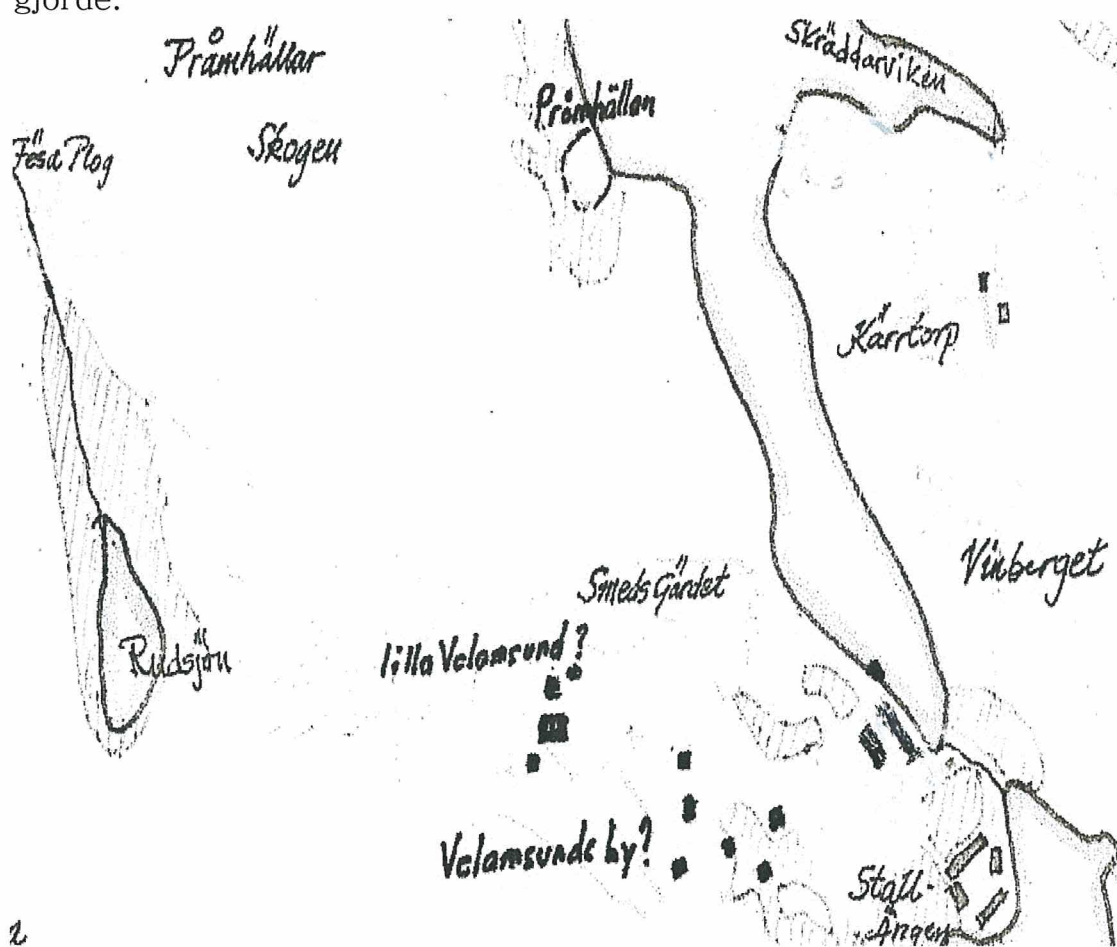
Att de två bönder som hade jordbruket bodde på två gårdar, stora och lilla, inom ön tyder dessutom på att det var ön som var Velamsund.

Fogden på den här tiden nämner dock även Velamsunds by där man får anta att folk bodde och kanske även arbetsföra sjuklingar som hyrdes ut av spetalet. En by borde, av namnet att döma, vara en dåtida väl befolkad plats. Att det fanns två bönder vet man för redan 1530 tas två skattebönder upp i fogdelängden. Man vet också att ett hemman var ungefär dubbelt så stort som det andra.

På stora Velamsund som är ett helt hemman bor en bonde som hette Anders Månsson och han sår drygt fem tunnor utsäde.

Den andra bonden vilken tyvärr bara ihågkommits med förnamn hette Rasmus och det sägs tydligt att han drev lilla Velamsund som var ett halvt hemman.

Lilla Velamsund sådde varje år något mindre än hälften av vad bonden Anders gjorde.

Det kan vara från klostertiden som det som ser ut som gravhögar vid Velamsunds by stammar och även de tre kanalomflutna trädgårdslanden. Någon arkeologisk undersökning har aldrig gjorts.

Men vem Wellam var vet man inte, kanske ett Holländskt fartyg, Wellam, gått på grund i farleden eller namnet på en tidig båtbyggare av utländskt ursprung. Men varför fanns det en by som hade eller fick namnet och vad gjorde dessa bybor?

Hade det funnits ett större båtbyggeri på några olika platser i närheten där yrkesmännen bodde i en by? Vem vet? Fältet är öppet för gissningar.

Klostren, kyrkor och hospital i Stockholms medeltid.

Äldst är franciskanerna även kallade ”barfotabröderna” eller från färgen på deras dräkt, gråbröderna. En tiggareorder av fritänkande prästvigda. Sedan var det brödernas systerorganisation, clarissordern, som gav upphov till S: t Clara kloster. Dominikanerna som av sin ordensdräkt kallades svartbröderna och sist Johanniterna.

Samtliga förtjänade sitt levebröd som tiggare förutom clarissorna som inte kunde lämna klosterområdet och därför, som enda inkomst, hade möjlighet att ta emot godsdonationer och även mark. S: t Clara blev en av de största markägarna i sydöstra Uppland. Man vet även att Stockholms första spetälskesjukhus, med mark, skänktes till det som blev Clara kloster. Om Clara kloster i sin linda deltog i vården är däremot tveksamt.

Ordensbröderna skulle regelbundet finnas bland stadens och landsbygdens folk för att utöva själavård i Kristi namn. De renläriga bröderna kunde inte ta emot godsfrömläningar, en regel som gradvis uppluckrades. För själens välbefinnande var det gott ställt med själammässor i gillen och skråväsendet i medeltidens Stockholm.

För kroppslig vård var det sämre ställt men inte obefintligt och den främsta inrättningen var helgeandshuset. Dessutom fanns S: t Görans hospital och Örjansgården där den sistnämnda speciellt tog emot leprasjuka, vilka dominerade vårdbehovet. Detta hospital namngavs som spitalet eller spetalet vilket även kom att överföras på sjukdomen, spetälska. Den största delen av de intagna var betalande men även medellösa kunde få vård. Samtliga inrättningar drevs med kristna förtecken.

Det är Örjansgården som får donationen av lilla Björknäs men penninggåvor och tiggeri var den främsta inkomsten. För de äldre och orkeslösa fanns Själagården som levde på allmosor som den kända fredagsallmosan. Även Helga lekamens gille var en vårdande inrättning. Öppenvården skedde genom bårdskärarens (barberare) försorg, med allt från rakning till amputationer.

Vi var katoliker och det var allmän kyrkoplikt dessa århundraden. Stockholm hade förutom klostren tre kyrkor, S: t Jacob, S: t Nikolaus (storkyrkan) och S: t Johannes. Dessutom två kapell på det vi idag känner som Södermalm. Staden ägde Tynningö som mulbetesland och förvaringsplats för borgarnas djur. Även Sickla hade den uppgiften och ägande liksom Åsön (Södermalm). Denna upplysning pekar på att Velamsund var avlägset men långt ifrån okänt. Trots allt är det en salig röra när Boo ska beskrivas, hur det fungerade, vilka av klostren och själavårdens företrädare som vistades här och vad dom gjorde. Det är också först när Velamsund i skrift från 1324 dyker upp som själavårdens närvaro anses och blir påtaglig. När sedan spetalets ö eller spitalieön nämns är det oundvikligt att tro annat än att klostren som ägde området var kroppsligt närvarande, med vårdande uppgift. Även den hårdføre Gustav Vasa lät senare Örjansgården få skriftlig förläning av lilla Björknäs. Det är således påtagligt att vårt Boo hade en äldre och invand betydelse för vård av kropp och själ, annars hade nog Gustav inte bevekats.

Så här ser det ut på informationsfronten när det tidiga Boo/Velamsund ska kartläggas varför det som i text kan uppfattas som sanning inte är bättre än en kvalificerad gissning.

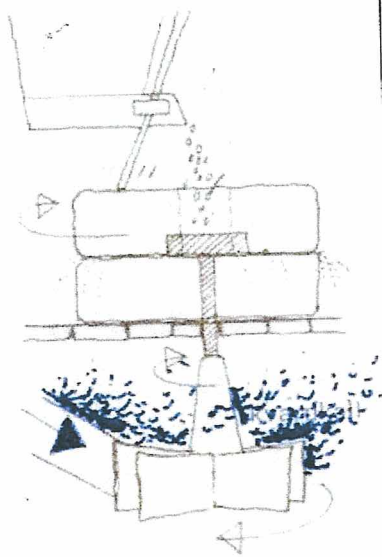
När Velamsunds gård kom till.

Under 1600 – talet fanns det en Tullnär vid stora sjötullen i Stockholm som hette Lars Bengdtson. En Tullnär var en hög tjänsteman som rapporterade direkt till kungamakten och handlade allt i import/export, fabrikers insatsvaror och även om en gård behövde något speciellt.

Tullnären hade stora kontrolluppgifter varför han hade inspektörer utplacerade runt Stockholm som kontrollerade i stort sett allt som kunde beskattas. Det är dessa inspektörer som i historiska berättelser heter "besökare". Vi kommer ihåg Anders Wiberg som dräptes vid Kils fiskestuga från Gadar Sahlbergs roman, Tärningarnas dom, han var besökare som funnit ett lönnbränneri. (Kils fiskarstuga är flyttad till Velamsund, intill långa raden)

Tullnären Lars Bengdtsson får som belöning för sina utomordentliga tjänster ett litet hemman i förläning, av Gustav II Adolf 17 maj, 1629. Något som heter Velamsund.

Det är ganska säkert att det han får förlänt var stora Velamsund, vilket grundas på det faktum att bonden Rasmus eller arvingar dokumenterat bor kvar på lilla. Lars låter bygga en mjölkvarn på egendomen, kallad Fösa kvarn, som fick sitt vatten från Karbosjön och lämningar finns kvar.

Skvaltkvarn

Med största säkerhet var det en enkel så kallad skvaltkvarn som har känd teknik sedan förhistorisk tid. □

Ägan kan inte ha varit imponerande stor och heller inte avkastat det som en Tullnär förväntat sig varför kvarnbygget och de inkomster kvarnen genererade var helt dominerande.

Nu ska man inte tro att Lars med familj bodde på stora Velamsund för han var i tjänst vid sjötullen fram till sin död 1647, utan det var en fogde som drev gården och en mjölnare kvarnen.

Året 1634 får Lars, en ombedd, konfirmation att donationen han tidigare fått innefattar kvarnen han låtit bygga! Att det tog lång tid att få konfirmationen får nog tillskrivas att kungen var stupad vid Lützen och Drottning Cristina hade förmyndarregering, samt att detta var ett

oprioriterat ärende.

Nu kan man reagera starkt och fråga sig varför Lars över huvud taget bett att få konfirmation på att kvarnen han byggt på sin egendom skulle ingå i donationen.

Det kan uteslutande bero på att det uppstått stora problem i vattenfrågan.

Det är en hypotes att det blivit tvist om kvarnvatten med Kummelnäs som ägde Karbosjön.

Karbosjön borde ha haft sitt naturliga utlopp där Djupadalsvägen går, fast det idag kan vara svårt att förstå.

När Gränsvägen (Kummelnäsvägen) byggdes i början av nittonhundratalet fylldes vägen upp med hundratals last av sten och grus över en tidigare bäck som rann ner till en kvarn som låg vid Näckdjupet, i slutet av bäckfåran. Bäckfåran är enkel att identifiera än idag och uppvisar av ingreppet en ganska meningslös början på sitt lopp.

Det var Kummelnäs gårds kvarn varför det är inte helt gripet ur luften att när fogden fick information om att Lars Bengdsson på stora Velamsund grävt upp en ny bäck från sjön startade en process om vattnet och rätten till Fösa kvarn som utmynnade i att Lars begärde att Fösa kvarn skulle ingå i förläningen.

Det är naturligtvis osäkert att spekulera i om Lars bett Drottningen om utökad mark när han ansökte att kvarnen han byggt skulle ingå i första donationen men han får detta i andra markförläning 1634.

Det kan vara så att klarissorna fördrivits till Danvikens hospital och deras spetal stod öde. Var det så betyder det med största sannolikhet att Lars Bengdsson med familj flyttat dit någon gång 1634 - 35 och som först därefter kom att kallas Velamsunds gård.

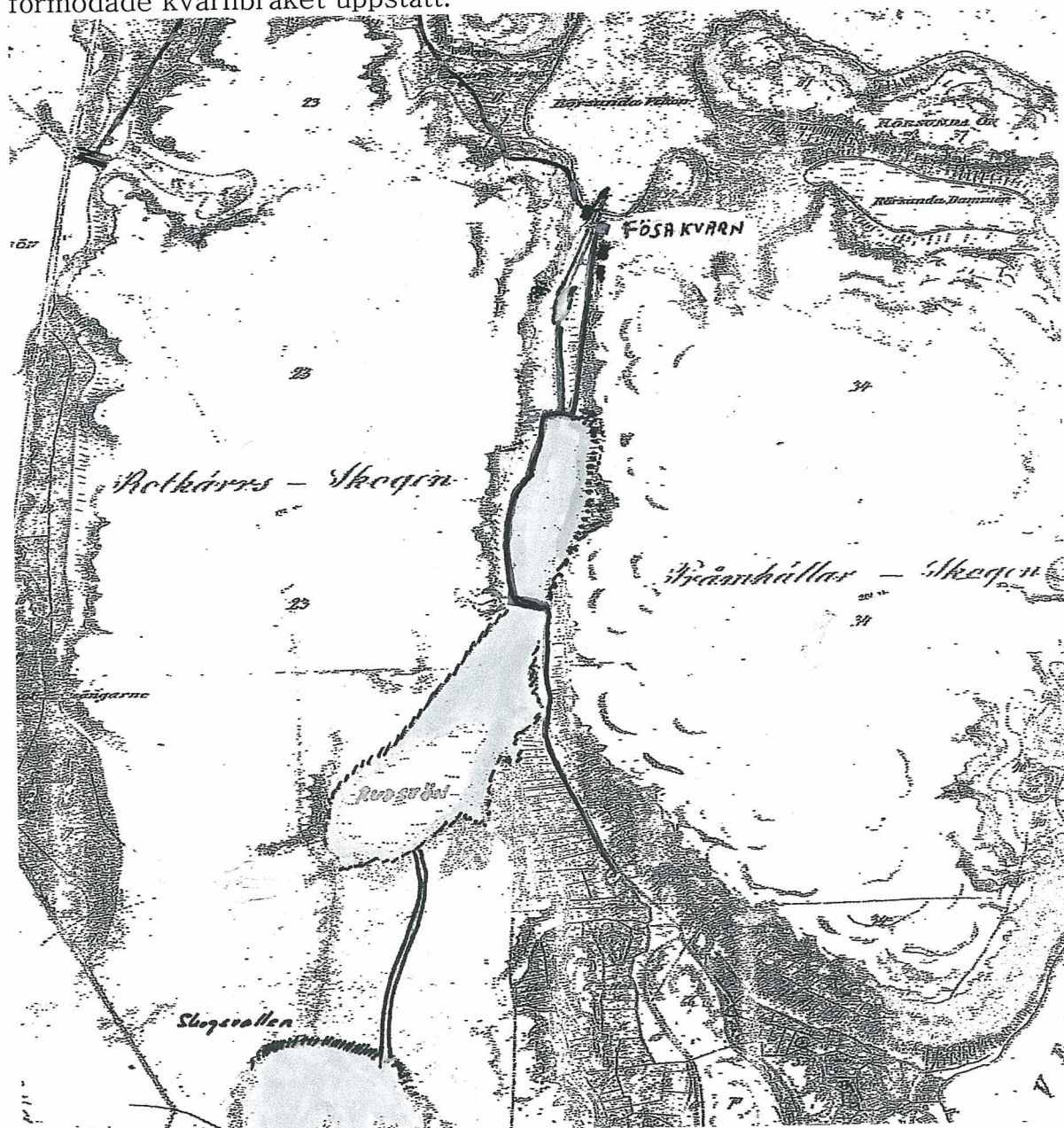

Velamsunds gård en vinterdag 1969 när Tage Lind tog en bild från trädgården.

Gården brann första april 1978 men inte så farligt att en renovering varit omöjlig. Tyvärr togs beslut att riva och täcka över.

Lars Bengtdsons kvarnprojekt och dess följder.

När Lars av någon anledning blivit av med sin första kvarn eller tvingats dela med Kummelnäs tar han beslut att bygga en andra på den nya ägan. Det kommer att bli ett svårt och stort projekt han ställs inför. Att det fanns gott om vatten i skogarna som har namnet Rotkärren vittnar även namnet om och kunde säkert vidimeras av fogden. För att få vatten till en kvarn behövde han valla in ett träsk, dika ur kärr och myrar långt upp i skogen. En sjö och fångdamm skulle byggas samt flera kvarndammar vilket kom att ta tid. Det är rimligt att anta att Lars startade kvarnprojektet runt 1634 efter den skattefrihet med mark han fått och att det förmodade kvarnbråket uppstått.

Kartan framtagen för att tydliggöra dammkomplexen. Kvarnen, portionsdammen, övre kvarndammen, vägen på vällen, Rudsjön och fångvallen.

Lars hade en son som hette Lars Larsson och det är han som får ärva efter faderns död 1647.

Om Lars Larsson vet man inte så mycket mer än att han var statssekreterare och för sina och faderns tjänster blev adlad, Sneckenfeldt.

Helt säkert är dock att Lars tar över faderns kvarnprojekt som han arbetar med fram till sin död 1664.

Det finns inget som motsätter att han sommartid bodde på Velamsunds gård och inte på stora Velamsund, tvärt om.

När sonen Lars Larsson dött kunde modern, Brita Danielsdotter, inte ärva eftersom hon var kvinna men Lars hade en syster som även hon hette Britta. Denna syster var gift med en generaltullförvaltare Mårten Leijonskjöld med vilken hon hade sonen Augustin och det är han som får ärva.

Det är Velamsunds stora lycka när Augustin Leijonskjöld får ärva för han löser på något sätt ut lilla Velamsunds odalbonde. Sedan betalar han för Velamsund till kronan, för att komma ifrån förläningsvillkoren, genom att byta bort en gård i Dalsland med säterirätt.

Två år efter arvet kommer oväntat en chans att förstora egendomen vilket Augustin tar. Han kan köpa in Mörby med Vinterviken, Bölan och Knarrnäs från en Drakenhjelm. (Vinterviken kallas idag Lillebo)

Mörby var faktiskt ett säteri redan från Oxenstiernas ägotid av Farsta och för Knarrnäs hade Drakenhjelm sökt säterirättighet.

Köpet var av stor dignitet för de tre hemmanen Augustin köpte var tillsammans större än hela Velamsund, men Augustin var förmögen.

Skattehemmanet Bölan var säkert sammanlagt med Mörby men Knarrnäs var separat. Hela egendomen inklusive västra Ekedal hade köpts in från kronan av Gustav Gabrielsson Oxenstierna och ingick i Farsta egendom.

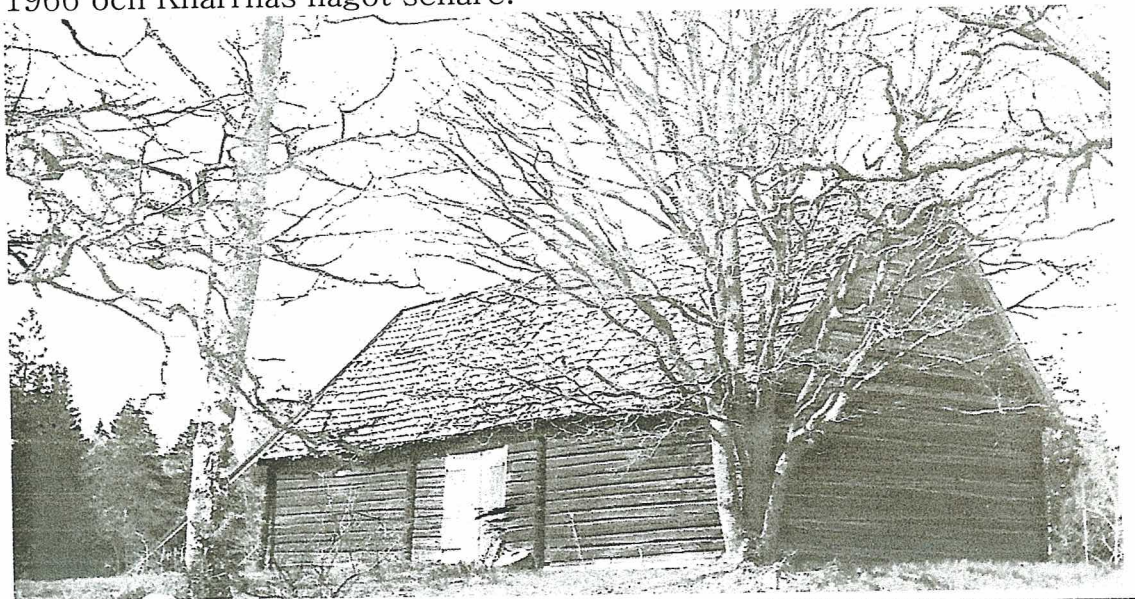
(Det är från Gustavs slott på Farsta, Gustavsberg, som orten tagit sitt namn) Det är troligt att Wilhelm Drakenhjelm arrenderat av Farsta när han 1666 får köpa in allt utom västra Ekedal.

Man kan tänka sig att Mörby gård var både för stort, nergånget och dyrt att sätta i stånd för Wilhelm söker säterirätt på den betydligt mindre gården Knarrnäs som han börjar med att renovera, under namn Mörbyvik.

Direkt efter köpet från Drakenhjelm stoppar Augustin renoveringen av Knarrnäs och intrycket att Mörby gård var i mycket dåligt skick förstärks av att Leijonskjöld river gårdens alla bostadsbyggnader och samtidigt avsäger sig säterirätten för Knarrnäs som följd av milagränsen för säteriers skattefrihet. Efter köpet fyller Leijonskjöld troligtvis igen inloppet till det som idag är Insjön för att lättare kunna bruka Mörbygården. Annars hade det varit besvärligt att med båt ta sig till gårdens största sammanhängande jordbruksmark.

Han lägger både Mörby med Vinterviken och Knarrnäs som ladugårdsland under Velamsund och får skattefrihet på hela sammanslagna egendomen. Augustin Leijonskjöld får säterirätt och erkänns som ägare till det sammanslagna Velamsund av kung Karl XI i oktober 1666. Velamsund undgår av dessa köp reduktionen som kungen genomförde men tänk om Augustin köpt Mörby innan han köpte säterirätt för Velamsund, då hade Mörby varit huvudgård och Velamsund ett försvunnet ladugårdsland.

Det är noterbart att det inte någonstans nertecknats något om att Augustin byggde ett Velamsund utan bara att han rev Mörby säteri där logen stod kvar 1966 och Knarrnäs något senare.

Lada vid Mörby gårde öster om Velamsund utefter karrvägen mot Snickartorp. Revs på 1960-talet

Det står i protokollet för säterirätten till Velamsund att gården är mycket byggt vilket tyder på att Augustin flyttat alla bra byggnader från Mörby till Velamsund.

Med all säkerhet fanns vårt eller i alla fall förlagan till Velamsunds gård år 1664 när Augustin ärvde och att det byggdes upp eller renoverades av hans morfar Lars, kanske på Clara klostrets källarvalv.

Resonemanget stöds av Velamsunds fogde, Jurgen Herrmann.

I ett brev från 1669 till näste ägare av Velamsund anges att han renoverat och knutat om sätesbyggnaden.

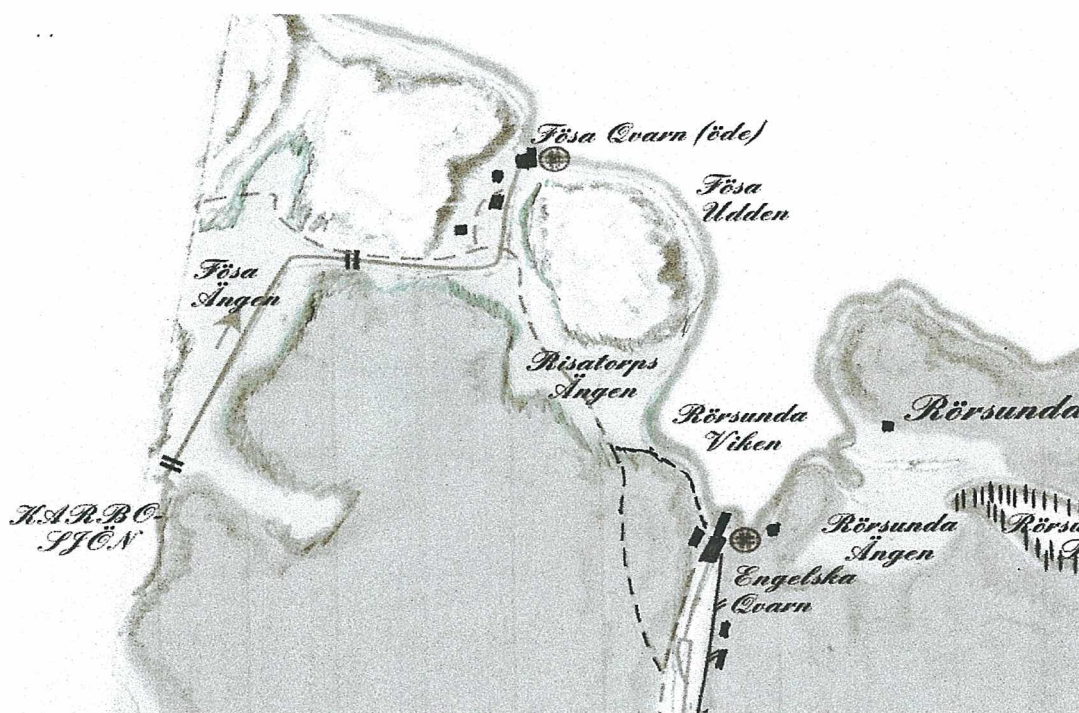
Man vet att denne ägare, Pontus de la Gardie, sommartid bodde på gården som dokumenterat kallas Velamsunds gård.

Hade Velamsund varit nybyggt av Augustin Leijonskjöld efter arvet 1664 hade inte renovering behövts något år senare, utan det behovet torde ha utförts på en betydligt äldre sätesbyggnad.

Kvarnen vid Fösan (Rörsundaviken) noteras 1669 i ett annat brev till ägaren, Pontus de la Gardie, vara klar med en kvarnbyggnad om sexton timmervarv hög.

Det är en riktigt hög byggnad och skulle kunna indikera att kvarnen var en överfallskvarn med ett utanpåliggande stort vattenhjul som drivkraft. Den första kvarnen som Lars Bengdsson byggde vid Riset var otvivelaktigt en så kallad skvaltkvarn med liggande vattenhjul och en mindre kvarnsten.

Nackdelen med en skvaltkvarn är att det bara går att driva en sten. En kvarn med stående kvarnhjul har mekanism med drivhjul som möjliggör flera stenar och/eller en såg. Överfallskvarnar var dock komplicerade och kunde inte tillfredsställande byggas för än en bit in på 1700 – talet.

De båda kvarnarna vid Riset där den första, Fösa kvarn, var öde 1824 när ritningen gjordes.

Fogden, Jurgen Hermann, skriver vidare att han färdigställt två kvarndammar och en vall med väg till kvarnen.

Vallen med väg är den omotiverade 90 – graders sväng som Velamsundsvägen gör vid Fösa gården hindrande vattnet från Rudsjön att rinna ut.

Vid vallen fanns dammlucka som reglerade vattnet till en övre kvarndamm som började direkt på andra sidan vägen.

Nedre kvarndammen eller portionsdammen var det enormt djupa diket som ligger tätt vid Vikingshillsvägen där Velamsundsvägen ansluter.

Det är förvillande att båda kvarnarna heter Fösa kvarn men fösa betyder ”starkt virvlande vattendrag” och det hade bäckströmmarna i båda fallen.

Rudsjöns nedre begränsningsvall. Då med dammlucka och som idag med väg.

Dikningarna i skogen och invallningen skapade en sjö av ett träsk som fick namnet Rudsjön.

Den idag igenvuxna Rudsjön men då den stora kvarnsjön

Det är med stor säkerhet så att vattenflödet till sjön blev så stort att vallen vid dagens väg svämmade över om våren.

Det måste vara av den orsaken som Jurgen låter bygga en två meter hög och hundra meter lång vall med dammlucka i skogens träskland. Ett helt otroligt arbete som inte gjordes för att hålla gårdens folk med arbete.

Del av Jurgen Hermanns fångvall i Rotkärsskogen.

Det är högst troligt att kvarnen byggdes ut och om i senare delen av 1700-talet till en överfallskvarn. Kvarnstenarna och maskineriet importerades sannolikt från England som var långt före oss i kvarnteknik varmed den här Fösa kvarn fick namnet **Engelska Kvarn**.

Vi har funnit en halv kvarnsten i sandsten som i diameter är en meter trettio vilket tyder på att kvarnen varit betydande stor och inte en skvalta.

Några ägare av Velamsund och Engelska kvarns öden.

Det finns ett ganska detaljerat köpebrev från Pontus de la Gardies förvärv av Velamsund 1667 som bland annat nämner att det finns ett gammalt tegelbruk på en ö, kallad Madaren. Tegelmästaren väntar på betalning innan något tegel kan hämtas hem till Velamsund.

Det står också att det finns ett nybygge på Rørsundet och det är nog bygget av den kvarn som senare fick namnet Engelska kvarn vid Rørsundaviken som åsyftas, för på Rørsunda finns inga faciliteter för en kvarn.

Men ett torp eller tjänstetorp för kvarnen fanns det på Rørsunda som i sitt namn tyder på "sank slätteräng beväxt med rörgräs". På grunden står idag ett lusthus.

Vidare kan man läsa att de bönder och härligheter som fanns på stora och lilla Velamsund, förr 1½ skattehemman är lagt till säteriet liksom att Mörby, som varit säteri, med Knarrnäs frälsehemman är lagda som ladugårdsland under Velamsund.

Man vet även att det fanns sexton drängar och pigor som arbetade på Velamsunds gård år 1667 samt fogden och hans mäster (förman) men inga bönder, varken arrenderande eller självägande. Gårdens folk bodde på Velamsunds by och övriga i något av de många torpen.

Man får anta att en kvarn var utarrenderad eftersom de la Gardie nämner att den räntar fem tunnor mjöl. Den "Engelska" kvarnen startade fogden först 1669 så räntan 1667 måste ha kommit från kvarnen vid stora Velamsund.

Det är inte otroligt att mjölnaren på platsen hette Riis vilket efter en tid blev till Riisets. Samma hände med Lind och daglönare Wimmer på Tegelön vars hus i bestämd form än idag heter Lindsets och Wimmrets.

När Pontus de la Gardie och hustrun Beata vistades på gården följde hushåll och hofmästare med ut och som hofpräst tjänade Boo kaplanen Lacander från Ramsmora, som därmed grovt försummade sin kaplansyssla på Boo Kapell. Men Velamsund var ett säteri med adelsägande och Boo ett skattehemman så valet var nog enkelt.

Ryttmästare Munck på Boo klagade bittert till Pontus att sjölasörjaren aldrig eller i bästa fall sent på eftermiddagen kunde anlända till sitt uppdrag.

Pontus gillade inte Munck och inga andra heller för den delen så han höll Lacander om ryggen även efter ett beryktat slagsmål mellan ryttmästare Munck och Lacander, på kapellet's gårdsplan.

Engelska kvarn eller Fösan brann ner 1870 när Nils von Höpken ägde Velamsund men "Lugnet" där mjölnaren troligtvis bodde och hade krog med övernattningshyrdes ut till sommargäster, liksom kvarnhuset.